

В'ячеслав Яремчук

УКРАЇНА У ПРОТИДІЇ НОВІТНІЙ РЕЛІГІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНІЙ ЕКСПАНСІЇ З БОКУ РПЦ

У статті аналізуються основні напрями релігійно-інформаційної експансії РПЦ в Україні, спрямованої на легітимізацію збройної агресії РФ, дискредитацію України як суверенної держави, розмивання громадянської і етнічної ідентичності українських громадян та заходи Української держави і суспільства у протидії цій деструкції.

Ключові слова: Руська православна церква, релігійно-інформаційна експансія, російсько-українська війна, Україна.

V. Yaremchuk. Ukraine in counteraction of newest religious and informational expansion of Russian Orthodox Church. The article represents the analysis of the basic directions of religious and informational expansion of Russian Orthodox Church in Ukraine that was directed on legitimization of Russian military aggression to discredit Ukraine as a sovereign state, smearing of civil and ethnic identity of the Ukrainian citizens. The author stresses the Ukrainian state and society arrangements in counteraction of this destruction.

Key words: Russian Orthodox Church, religious and informational expansion, Russian-Ukrainian war, Ukraine.

Агресія Російської Федерації (РФ) проти України, анексія Криму, розгортання збройного проросійського сепаратистського руху на Донеччині стали на початку 2014 р. для країни надзвичайними викликами, з якими вона вперше стикнулася на 23-му році своєї новітньої історії. Нинішні події, нав'язані ззовні, створили ситуацію, коли вперше за 70 років після завершення Другої світової війни Україна була вимушена боронити своє суверенне існування, що потребувало мобілізації зусиль не лише політичної влади, але й усіх суспільних інститутів, усього суспільства. Враховуючи ж те,

що помітним суб'єктом розгорнутої проти України «гібридної війни» (включаючи і її складову – психологічну війну) стала Російська* православна церква (РПЦ), це висувало на порядок денний нагальну потребу нейтралізації її деструктивного впливу на українське суспільство.

Щодо самої РПЦ, то вона, відродивши дорадянську практику взаємин між церквою і державою, що нагадувала візантійську традицію, набула якості державної церкви, потужного соціального інституту, який відіграв важливу роль у внутрішній і зовнішній (як провідник експансіоністської політики в культурно-ідеологічній сфері) політиці РФ. Керівництво РПЦ було безпосередньо причетним до формування моделі режиму В. Путіна, а їхні спільні наміри щодо сакралізації «російської національної ідентичності» стали одним з провідних чинників, які посилили в країні авторитарні тенденції, забезпечили владі суспільну підтримку. Наслідком створення «політичного альянсу» між владою і церквою, заснованого на приматі винятковості Росії, її історичній місії щодо домінування над Євразією, утвердження домінуючої ролі РПЦ у православному світі, стали новітні агресивні дії РФ на міжнародній арені, зокрема, в Україні.

Широкий спектр засобів впливу на суспільство (від релігійної практики до соціальних мереж) давало можливість РПЦ, яка перетворилася на інструмент ідеології, виступати суб'єктом політичного цілеспрямування, мобілізації, спонукання, що активно використовувалося офіційною Москвою. Передусім це стосувалося новітньої геополітичної доктрини «русского мира», яка завдяки РПЦ на початку XXI ст. набула сакралізованого характеру, скріпивши її інтегруючі засади (спільність історичних коренів, історичної пам'яті, культурної спадщини) релігійно-церковною складовою (спільна «східнослов'янська православна цивілізація»). У справі консолідації російського суспільства та співвітчизників за кордоном, включаючи «збереження їхньої духовної, мовної і культурної ідентичності», РПЦ розгорнула потужну інформаційно-пропагандистську кампанію, що

* Йдеться про Руську православну церкву (її офіційна назва – Русская православная церковь), відновлення структур якої, як підпорядкованого Кремлю геополітичного проекту, відбулося за сприяння сталінського режиму у 1943 р.

торкнулося в першу чергу України, «приписану» до ядра «русского мира». З подачі очільника РПЦ Патріарха Кирила «русский мир» почав трактуватися як «спільний наднаціональний проект» [1], втілення якого відкривало перед Україною (в руслі інтеграційного руху східнослов'янських народів) перспективу поглинання Росією. Така участь, шляхом розмивання української етнічної і громадянської ідентичності, стосувалася і українців.

На цю небезпеку – силового «залучення» України до «русского мира» (передбачаючи високу ймовірність використання таких засобів, як «ідеологічної та інформаційної війни», «силового конфлікту», православних віруючих як «п'ятої» колони) ще наприкінці першого десятиліття ХХІ ст. (!) звертали увагу українські науковці та експерти [2; 3], однак це не знаходило належного реагування з боку політичної верхівки Української держави. Тим більше, що широко розрекламована в РФ доктрина «русского мира», яка перетворилася з духовного ідеалу на інструмент експансіоністської політики, маючи істотні недоліки репутаційного характеру (нестикування заявлених чеснот реаліям російської дійсності), залишалася в Україні безперспективною, не знаходячи бажаної Кремлем підтримки серед політичної еліти та віруючих [4]. Це стосувалося і різноманітних проросійських громадсько-політичних структур, сконцентрованих переважно на Сході і Півдні України, зокрема, «Всеукраїнської координаційної ради російських співвітчизників» (вона об'єднувала близько 125 зареєстрованих громадських організацій), діяльність яких, протегованих режимом В. Януковича, виявилася малопродуктивною [5].

Про це свідчили і результати всеукраїнського соціологічного опитування (березень 2013 р.), які вказували на те, що у переддень Революції Гідності про геополітичний проект «русский мир» з пересічних громадян України були переважно обізнані ті, хто був його опонентом (!). Знали про доктрину «русского мира» лише 18,7% громадян, ні – 81% (!). За регіонами: Захід України – «так» – 36,3%, «ні» – 63,2%; Схід України – «так» – 12,9%, «ні» – 87% (найвищий показник у країні!). Суттєві розбіжності в оцінці згаданої доктрини спостерігалися серед віруючих – абсолютна більшість вірних УГКЦ (95%) та УПЦ КП (69,5%), частина УПЦ (15,1%) вважали її інструментом у реставрації Російської імперії [6].

Наведені дані обґрунтовано доводили, що «стрімке» збільшення прибічників «русского мира» на Сході України на початку 2014 р., його вияву – проросійського сепаратистського руху – було пов'язано головним чином з зовнішнім чинником – агресією з боку РФ, а також діями місцевої еліти, яким вдалося нав'язати суспільству відповідні настрої.

Не випадково, що з початком Революції Гідності наприкінці 2013 р. позиція керівництва РПЦ, як підпорядкованої державі інституції, щодо України виявилася цілком лояльною Кремлю. Загалом, новітню релігійно-інформаційну експансію РПЦ, спрямовану проти України (що включала такі елементи, як цинічна дезінформація, розпалювання ненависті і нетерпимості, заклики до насильства, «вкидання» у потрібний момент «інформаційних фантомів»), можна звести до декількох напрямів:

- «просування» геополітичної доктрини «русский мир», культивування міфів «братерських народів», східнослов'янської та православної єдності, спрямованих на розмивання громадянської й етнічної ідентичності українських громадян, дискредитацію України як суверенної держави (участь у формуванні умов для повномасштабної інформаційно-пропагандистської експансії);

- застосування маніпулятивних технологій, спрямованих на підміну реальних подій, пов'язаних з Революцією Гідності, актуалізація міфу про загрозу російськомовному населенню України, православ'ю (сприяння у створенні ґрунту для безпосереднього втручання у внутрішні справи країни);

- зведення політичної кризи в Україні до «братовбивчої», «громадянської війни» (внутрішнього конфлікту), сакралізація російсько-української війни на Донбасі («священна війна») як спроби легітимізувати збройну агресію РФ, силову руйнацію територіальної цілісності і суверенності України.

Уперше очільник РПЦ Патріарх Кирил торкнувся теми «української кризи» у грудні 2013 р. – січні 2014 р., намагаючись надати подіям в Україні «потрібного» алгоритму щодо розуміння і реагування. Неважко було помітити, що за загальними висловами «занепокоєння» щодо долі «братнього народу», ескалації громадянського протистояння, загрози руйнування «спадщини історичної Русі», але головне – категоричного неприйняття Євромайдану

(неприпустимість революції), який пов'язувався виключно з інспірацією Заходу [7; 8], проглядався намір консервації режиму В. Януковича, перекриття європейського вектора розвитку України.

Більш відверто позиція РПЦ щодо України була озвучена з боку Синодального відділу Московського патріархату на зустрічі у Раді Федерації РФ (січень 2014 р.). Йшлося про те, що перед загрозою «навали нової орди», відриву України від «східнохристиянської цивілізації» «країни Русского мира» були зобов'язані (!) втрутитися в хід української кризи, не дозволити порушити «історичний вибір і волю цілого [українського – *Авт.*] народу». Ймовірна ж реакція світової спільноти щодо порушення суверенності України з боку РФ не бралася до уваги [9]. Подібні заяви, суголосні висловлюванням багатьох російських політиків та федеральних ЗМІ щодо ширення в Україні «анархії» та «беззаконня», створювали сприятливий ґрунт для втручання у внутрішні справи України, перетворюючи Московський патріархат на одного з ідеологів «хрестового походу» проти свого найближчого сусіда.

Необхідно наголосити, що керівництво РПЦ цілком технологічно висловлювало свою позицію щодо України, яку можна сформулювати такою формулою: «підтримка української цілісності на словах і майже повна свобода дій протилежного характеру» [10]. Фактично, вона полягала у безумовній підтримці країни-агресора й одночасному прихованому спонуканні українців до капітуляції. У першу чергу це стосувалося Патріарха Кирила, який жодного разу не торкнувся проблем територіальної цілісності держави України, її суверенності. Натомість, багато про що свідчила мовчанка патріарха з приводу анексії Криму, а згодом – участі громадян РФ (включаючи і регулярні збройні сили) у розгортанні проросійського сепаратистського руху на Сході України.

Наприклад, можна згадати беззмістовне звернення Патріарха Кирила (березень 2014 р.) як реакції на намір РФ ввести війська на територію АР Крим. У документі, розрахованому на громадськість і віруючих України та РФ, акцентувалося на недопущенні на територію України війни, про суверенне право українців самостійно вирішувати своє майбутнє [11]. Про справжній характер цієї та наступних заяв патріарха, що не залишало жодних ілюзій, свідчили агресивні настрої, які підігрівалися в середовищі РПЦ. Так, у

березневій 2014 р. заяві Синодального відділу Московського патріархату зі взаємин церкви і суспільства відверто висловлювалася підтримка збройної акції РФ в АР Крим, брутально зведеної до «миротворчої місії» на теренах «історичної Русі» [12], що схвально сприймалося ура-патріотами в РФ, проросійськими силами в Україні.

Щодо багатьох ієрархів РПЦ меншого штабу, то вони у своїх висловлюваннях і діях виявилися (на кшталт «кремлівських яструбів») більш розкутішими – активними агітаторами та навіть учасниками збройного упокорення «фашистської хунти» на Сході України. Про це свідчили розтиражовані в ЗМІ численні заяви і звернення від РПЦ до віруючих, громадян України і Росії, які, маючи маніпулятивний, міфологізований характер, ставили за мету спотворити реальні події і наміри сторін, «зомбувати» багатомільйонну аудиторію [13, с.41]. В момент початку російсько-української війни в світських та релігійних виданнях РФ оприлюднювалася позиція відомих місіонерів РПЦ, які реанімували українофобські міфи, спростовані ще у ХХ ст., або ж вигадували нові, суть яких полягала в акцентуванні на доцільності «повернення російській державі її одвічних [українських – *Авт.*] земель» [14].

В українському питанні РПЦ все більше набувала рис інструменту пропагандистської машини РФ. Поряд з аморфними закликами до миру, недопущення порушення добросусідських відносин між країнами, перекладанням відповідальності за ситуацію виключно на київську владу, керівництво церкви дедалі відвертіше піддавало сумніву існування України як незалежної держави. Разом з тим, виводячи РФ з контексту збройного протистояння на Донбасі (ця тема стала табу для РПЦ), увага зосереджувалася виключно на зовнішніх загрозах, що начебто постали перед Україною – втручанням США, Євросоюзу («на Вітчизну нашу напали вороги», наміри «відірвати південні й західні руські землі від єдиного світу» [15]). Зрозуміло, що ця віртуальна агресія Заходу потребувала рішучої відсічі, яка ієрархами Московського патріархату розумілася не інакше, як відтворенням «православної цивілізації» під проводом Москви.

З подачі РПЦ пропагандистською машиною РФ було розпочато широкомасштабну кампанію з дискредитації українських

християнських конфесій, які були в опозиції до УПЦ – УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ («схизматики», «розкольники», «уніати»), актуалізації загострення міжконфесійної ситуації в Україні, що, в свою чергу, створювало високу ймовірність розігрування Кремлем «православної карти» як додаткового чинника прикриття російської агресії [13, с.368]. Маніпулюванню підлягало й право українців на захист своєї Вітчизни від зовнішньої агресії, збройного сепаратистського руху на Сході України, яке підмінялося «братовбивством», «міжособною бранню». У зв'язку з цим з боку РПЦ виносилося звинувачення українським християнським конфесіям, що вони своїми діями начебто сприяли «каральній операції» на Донбасі, що мало характер цинічної дезінформації й повинно було свідчити про «аморальну деформацію українського суспільства» [16].

З боку керівництва РПЦ (при цьому повністю ігноруючи численні факти підтримки ієрархами церкви проросійського збройного сепаратистського руху) через масовану ретрансляцію різноманітних заяв у федеральних ЗМІ, проросійських каналах комунікації в Україні до суспільства нав'язливо доводилося переконання, що «в хаосі громадянського протистояння» та «беззладдя» саме на «православну церкву в Росії і на Україні» (тобто РПЦ та УПЦ) покладалася домінуюча роль у справі досягнення миру [17]. Влітку 2014 р. в розпал збройного зіткнення в зоні АТО, в якому на боці сепаратистів були зафіксовані збройні сили РФ, у всіх храмах РПЦ була запроваджена довгострокова акція – особлива молитва «про мир і подолання міжособної брані на Україні» [18]. Її зміст в черговий раз мав довести про цілковито внутрішні витоки «громадянської війни» в Україні, що з успіхом експлуатувалося пропагандистами Кремля. Про суперечливість цієї ініціативи, яка «грала» проти української держави, свідчило застосування пасажів щодо «неподільної Русі», загрози «підкорення Вітчизни зовнішніми силами», трактування Донецької і Луганської областей (це носило приховану підтримку самопроголошених «ДНР» та «ЛНР») не інакше, як «південні межі історичної Русі» [19].

У зв'язку з цим необхідно наголосити, що РПЦ була причетна й до створення і поширення міфу, який став потужним легітимізуючим і мобілізуючим чинником для Кремля, керівництва псевдо-

державних утворень «ДНР» та «ЛНР», що полягав у сакралізації збройного протистояння на Донбасі («конфлікт на Україні... з самого початку набув релігійного виміру» [20]), що виводило з порядку денного обговорення проблеми суверенності і територіальної цілісності України, заміна її іншими – захистом канонічного православ'я, православної цивілізації, священної війни.

Загалом, аналіз позиції і останніх практичних дій керівництва Московського патріархату щодо України давав обґрунтовані підстави для твердження, що РПЦ не лише провадила підривному діяльність, «проштовхуючи» російські геополітичні інтереси [21], але й брала безпосередню участь у «релігійній війні» проти України [22]. Про це вказувала й резонансна заява Патріарха Кирила, виголошена в день відзначення Дня слов'янської писемності і культури в Москві (травень 2015 р.), яка призначалася до створення нового поля нестабільності в Україні. В ній очільник РПЦ, висувуючи звинувачення політичній владі України щодо проведення політики «войовничого безбожжя», практично (спираючись на настанови «Основ соціальної концепції Руської Православної Церкви») перебирав своєрідну естафету у «кремлівських яструбів», виносячи заклик до пастви, українського громадянства «відмовити у покорі» світській владі [23].

Варто зазначити, що агресивна російська пропаганда, суттєвим чином посилена релігійним чинником, досягала своїх результатів. Щодо РФ – то про це свідчили погляди пересічних росіян, зафіксовані вже у 2014 р., більшість з яких була переконана в тому, що Україна перетворилася на одного з головних «ворогів Росії», а тому підтримувало дії сепаратистів на Донбасі, участь у конфлікті російських «добровольців». Такі настрої обумовлювалися й міфологемами, до появи яких була причетна РПЦ («миротворча місія на Україні», «свята Русь об'єднається» [24]). В Україні безпосередні впливи РПЦ були пов'язані з дезорієнтацією, втратою «громадянського почуття» у багатьох жителів країни, до чого були причетні й деякі священники УПЦ, проросійські громадські організації – так звана «п'ята» колона Кремля, які з початком російської агресії стрімко пройшли еволюцію від захисту «християнських цінностей», зближення «братерських держав» до руйнування (за російським сценарієм) Української держави [25].

У складних умовах розгортання збройної агресії, яка супроводжувалася й агресією на духовно-релігійному полі, Українська держава, як і суспільство, виявили певну розгубленість [26, с.158], що супроводжувалося пошуком адекватного реагування. Зокрема, безрезультатними виявилися спроби виконувача обов'язки Президента України, голови Верховної Ради України О. Турчинова (березень 2014 р.) порозумітися з очільником РПЦ ще на початку російської інвазії. Враховуючи авторитет Патріарха Кирила, українська сторона висловлювала прохання вплинути на президента РФ В. Путіна задля припинення агресії, що створювало небезпеку погіршення «добросусідських відносин» між країнами, загрозу для стабільності всього регіону. Під час переговорів розвінчувалися й безпідставні звинувачення щодо наявності дискримінації на національній та релігійній основі в Україні, наголошувалося на відсутності будь-яких підстав для введення російських збройних сил на територію України. Однак, як виявилось, наведені аргументи не зацікавили ані керівництво РПЦ, ані Кремля.

Неефективними виявилися й дії Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України, в яких містилася критика антиукраїнської позиції РПЦ. Рішучі ж наміри української влади щодо унеможливлення здійснення в Україну візиту Патріарха Кирила влітку 2014 р. у зв'язку з обранням нового очільника УПЦ («візит у час російської військової агресії, яка здійснюється проти України, є небажаним, провокативним і політично заангажованим» [27]) викликала дискусію в релігійному середовищі, критику з боку УПЦ, що розцінювалося як втручання в її внутрішні справи, а також вибух антиукраїнської істерії з боку офіційної Москви та проросійських сил в Україні. Проблемність у боротьбі з агресивною російською пропагандою, включаючи і її релігійну складову, справляла й відкритість інформаційного простору України, через що блокування силовими структурами країни телеканалів РФ, антиукраїнських інформаційних інтернет-ресурсів, що використовувалися для пропаганди «русского мира», не завжди досягали мети.

Намагаючись використати ресурс релігійної громади у протидії військовій і інформаційній агресії з боку РФ, Українська

держава звертала увагу й на співпрацю з церквами і релігійними організаціями України. Про це, зокрема, свідчили особисті зустрічі Президента України П. Порошенка з діячами провідних церков України, підтримка з їхнього боку президентського мирного плану на Сході України, участь у розгортанні волонтерського та місіонерського руху в зоні АТО. Варто зауважити, що така співпраця між владою і церквою була далекою від послідовності, системності. Так, лише на початку 2015 р. відбулася зустріч П. Порошенка з членами Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО; міжконфесійна інституція, яка об'єднувала 19 церков і релігійних організацій, що представляли близько 95% віруючих України), на якій було досягнуте розуміння вийти на новий рівень «державно-церковного партнерства», в тому числі і в питаннях протидії зовнішній збройній та інформаційній агресії. До речі, саме на цій зустрічі Президент озвучив частку «релігійного сегменту» в антиукраїнській пропаганді – 20% [28], намір якої був очевидним – розколоти українське суспільство. Як підкреслив під час зустрічі Президент України П. Порошенко, «жодного сумніву, що нам вдасться відбити цю інформаційну агресію. Церковну карту ми розіграти не дамо» [28].

Агресивна антиукраїнська позиція РПЦ викликала негативну реакцію з боку українського суспільства, релігійних деномінацій, їхнього згуртування навколо ідеї захисту Української держави. Помітними суб'єктами у протидії деструктивному впливу РПЦ, особливо в умовах російсько-української війни, окрім загальних інформаційних інституцій країни, стали спеціалізовані видання («Релігійно-інформаційна служба України», «Інститут релігійної свободи», «Релігія в Україні», християнський портал КІРІОС та ін.), які надавали аналітичний та інформаційний матеріал щодо перебігу релігійного життя, загроз для міжконфесійного миру в Україні, бруталного втілення на окупованій частині України доктрини «русского мира».

Тема новітнього «хрестового походу» на Україну стала нагальною і для правозахисників, які розцінювали релігійну ситуацію на теренах самопроголошених «ДНР» та «ЛНР» як катастрофічну, «інородне явище і для Донецького краю, і для всієї

України», що порушило традиційно високий рівень толерантного міжконфесійного співжиття в регіоні, замінило його релігійною нетерпимістю до всіх інакомислячих. Численні випадки порушення прав людини на Сході України, релігійних переслідувань, підбурюючої ролі РПЦ в ескалації конфлікту знайшли висвітлення в низці узагальнюючих видань українських та міжнародних правозахисних організацій [29].

Враховуючи складні легітимізаційні процеси політичної влади України після перемоги Революції Гідності, специфіку державно-церковних відносин, значну активність у протидії впливам РПЦ виявляли християнські конфесії. Головним чином це полягало у нейтралізації релігійно-інформаційної експансії Московського патріархату, спростуванні міфу щодо цивілізаційної цінності доктрини «руського мира», її похідних – руйнування української державності, розмивання української етнічної та громадянської ідентичності, викриття псевдомиротворчої ролі РПЦ у збройному протистоянні на Донбасі. Передусім, варто згадати ВРЦіРО, яка вже в першій заяві (березень 2014 р.) з приводу агресії РФ в АР Крим акцентувала увагу на безпідставності зовнішньої «миротворчої місії» (по суті – агресії), відсутності в країні будь-яких утисків і дискримінації за ознаками мови, нації і віросповідання. Особливий наголос ВРЦіРО робила на тому, що «Церкви та релігійні спільноти України – з українським народом» [30]. У наступних зверненнях цей міжконфесійний колективний орган закликав громадян, віруючих захистити зі зброєю в руках свою Батьківщину як від зовнішніх завойовників, так і внутрішніх сепаратистів.

Одне з центральних місць у консолідації українського суспільства відіграла активність у медіапросторі України християнських церков. Так, уже весною 2014 р. у своїй заяві Патріарх Філарет перекинув відповідальність на ескалацію насильства на Донеччині виключно на зовнішній чинник – РФ, яка шляхом підтримки терористичних та сепаратистських сил розгорнула проти України «неоголошену війну» [31]. Священний Синод УПЦ КП звертав увагу на пряму участь РПЦ у підготовці та ескалації конфлікту на Сході України [32]. Радикальну позицію щодо антиукраїнських дій РПЦ виявляли й деякі представники

УПЦ, які не лише розвінчували міф щодо «громадянської війни», але й наголошували про неконструктивну позицію ієрархів РПЦ, які своїми діями (за рахунок актуалізації проблеми створення поствізантійської «православної цивілізації») стимулювали загострення міжконфесійної та міжнаціональної ворожнечі в Україні [33]. Гостра критика була звернута й проти Патріарха Кирила, якого звинувачували у намаганні позбавити українців права на свободу і незалежність своєї Вітчизни, маніпуляції релігійними і політичними термінами («історична Русь», «слов'янин», «православний» [34], що грало на користь агресора.

Не буде перебільшенням стверджувати, що завдяки консолідованій позиції українських церков була нейтралізована спроба керівництва РПЦ отримати підтримку своїм агресивним діям в Україні з боку світового православ'я. У цьому разі йшлося про лист Патріарха Кирила до Предстоятелів Православних Церков (серпень 2014 р.), в якому він, окрім звичного акцентування щодо «громадянської війни» на Донбасі, оприлюднював «новий аргумент», який мав приховати російську агресію – так зване «релігійне протистояння», звинувачуючи українські християнські церкви («розкольників», «уніатів») у розпалюванні міжконфесійної ворожнечі, що, начебто, велося з метою знищення канонічного православ'я [35].

Цей пропагандистський демарш викликав широкий резонанс в українському суспільстві, серед віруючих різних конфесій. З боку УПЦ КП згаданий лист характеризувався як «плід впливу Кремля на патріархію московську», призначення якого полягало в нав'язуванні суспільству інформаційної картини, яку продукували офіційні російські ЗМІ. Була визначена й мета цієї ініціативи РПЦ – отримати в Росії додаткову мотивацію для підтримки агресії – переходу від політики захисту «російських людей» до захисту «православ'я», спонукання до «війни за віру» [36]. Офіційні заяви від керівництва УПЦ КП та УГКЦ, що набули широкого коментування в ЗМІ, соціальних мережах, цілковито спростовували закиди Патріарха Кирила «як лукаве прагнення перенести здійснення природного права українського народу на волю й незалежність своєї країни в міжконфесійну площину» [37]. Виносилися й

заклики до міжнародного співтовариства підтримати українців у протидії зовнішній агресії.

У руслі протидії впливу РПЦ на українське суспільство варто навести деякі думки, що містив відкритий лист Патріарха Філарета до Вселенського Патріарха Варфоломія (серпень 2014 р.), в якому він наголошував на причетності керівництва Московського патріархату до здійснення антиукраїнської пропагандистської війни, використання ним ідеологічних штампів «нацистського фюрера Гітлера» для захисту агресії РФ проти України. Патріарх наголошував на причинах конфлікту – прагненні політичного керівництва Росії не допустити європейського цивілізаційного розвитку України, відновити колишню імперію. Спростовувались й вигадки щодо «озброєних уніатів і схизматиків», нищення Московського патріархату на Донбасі, натомість наводилися факти переслідувань на окупованих українських територіях християнських конфесій, не належних до УПЦ [38]. Як наслідок, не домігшись підтримки з боку Вселенського православ'я, Патріарх Кирил у серпні 2014 р. був вимушений звернутися «за допомогою» в обороні православних християн України до ООН, Ради Європи і ОБСЄ. Однак і тут він не отримав підтримки.

Загалом, можна стверджувати, що завдяки чіткій позиції українських християнських церков, ВРЦіРО, які упродовж 2014–2015 рр. приділяли постійну увагу протидії російській пропаганді, взаємодії з державними інституціями України, намагання зовнішніх сил щодо згуртування українських громадян, які ідентифікували себе з російською державністю, в тому числі прикриваючись православними гаслами, їхньої мобілізації на дії проти Української держави, були зірвані, локалізовані окремим регіоном – Донбасом. Останнє давало підстави для вмотивованого твердження з боку експертів, що «церковно-політичний проект «русского мира» впав. «Патріарх надій» з Кирила (Гундяєва) не вийшов. Якщо його попередник втратив для російської церкви Галичину, то сам Кирил втратив усю Україну» [39]. Про останнє свідчила широка участь церков і релігійних організацій України у боротьбі проти агресора, у волонтерському і військово-капеланському русі.

Під впливом патріотичного піднесення українського суспільства, прискореної трансформації соціокультурних ідентичностей,

що проявлялося у зростанні національної самосвідомості та появі потужних демаркаційних ліній між українською та російською ідентичностями упродовж 2014–2015 рр., в країні намітилися тенденції щодо посилення релігійних уподобань українців на користь «україноцентристських» християнських церков. Певні зміни, пов'язані з відторгненням геополітичної складової доктрини «руського мира», відбулися і у настроях серед віруючих Московського патріархату, що виявлялося у переході низки громад УПЦ під юрисдикцію УПЦ КП, відмови у багатьох єпархіях УПЦ поменати під час богослужінь Патріарха Кирила, з яким пов'язувалася антиукраїнська пропагандистська істерія. Згадане, враховуючи й наростаючі загрози національній безпеці України, зумовили актуалізацію проблеми створення помісної Української православної церкви.

Так, згідно з результатами соціологічного опитування громадян України (за винятком Луганської області і АР Крим), яке спільно провели фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічна служба «Ukrainian Sociology Service» (грудень 2014 р. – січень 2015 р.), більшість респондентів зарахувала себе до вірних УПЦ КП – 44,2%, до прихильників УПЦ, ще нещодавно найчисельнішої православної конфесії в країні (!), лише 20,8% (єдиним регіоном в країні з переважаючими впливами УПЦ залишилася Донецька область – 55%). Про крах «руського мира», невдалих спроб РПЦ щодо дискредитації неканонічного православ'я в Україні свідчили наступні результати. Серед громадян країни найбільшу підтримку мали формулювання щодо УПЦ КП: «Церква українського народу» – 36,9%, «Одна з багатьох церков України» – 30,9%. Натомість щодо УПЦ: «Одна з багатьох церков України» – 40,3%, «Церква держави-агресора, що здійснює в Україні шкідливу діяльність» – 19,2%. Помітна динаміка відбувалася й у ставленні українського суспільства до створення помісної Української православної церкви. Якщо у 2002 р. прибічниками втілення цієї ідеї було 17,4% громадян, то на зламі 2014–2015 рр. – 28% (виступало проти – 13,7%, що мало тенденцію до зниження [40; 41]).

Загалом, потужна релігійно-інформаційна експансія з боку РПЦ, значно активізована в період російсько-української війни,

спрямована на розкладання українського суспільства, його капітуляцію перед агресором, не досягла мети. Мобілізація наявних ресурсів Української держави, українського суспільства дала змогу не лише нейтралізувати деструктивні впливи з боку РПЦ, які просувалися на Україну упродовж тривалого часу, але й завдати нищівного удару по доктрині «русского мира», локалізувати проросійський сепаратистський рух, що відкриває перспективу відновлення повної територіальної цілісності України, дотримання демократичного проєвропейського вектора розвитку держави.

1. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на торжественном открытии III Ассамблеи Русского мира // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата. – 2009. – 3 листопада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html>

2. Чорноморець Ю. Ідеологічні війни у православній Україні. Ч.1. [Електронний ресурс] / Ю. Чорноморець // Релігія в Україні. – 2009. – 2 грудня. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/2684-ideologichni-vijni-u-pravoslavnij-ukrayini-ch-i.html>

3. Деркач Т. Русский мир и миссионерское призвание РПЦ. Ч. I. [Електронний ресурс] / Т. Деркач // Релігія в Україні. – 2009. – 9 грудня. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/2762-russkij-mir-i-missionerskoe-prizvanie-rpc-ch-i.html>

4. Ивахненко В. Жаркое лето патриарха Кирилла [Електронний ресурс] / В. Ивахненко // Радио свобода. – 2012. – 26 липня. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org/content/article/24656867.html>

5. Сметанина С. Кто выиграет цивилизационную схватку за Русский мир? [Електронний ресурс] / С. Сметанина // Русский век. Портал для российских соотечественников. – 2015. – 15 травня. – Режим доступу: <http://www.ruvek.ru/?module=articlesp&action=view&id=9738>

6. Чи чули Ви про доктрину «Русского мира» Патріарха Кирила? // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=884

7. Патриарх Кирилл: Евромайдан не ослабит духовного единства Руси // Обозреватель.ua. – 2013. – 31 грудня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://obozrevatel.com/politics/75014-patriarh-kirill-evromajdan-ne-oslabit-duhovno-go-edinstva-rusi.htm>

8. Рождественское интервью Святейшего Патриарха Кирилла телеканалу «Россия» // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата. – 2014. – 7 січня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3498045.html>

9. Россия должна вмешаться в дела Украины и спасти ее, считают в Русской церкви // Интерфакс. – 2014. – 28 січня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interfax-religion.ru/print.php?act=news&id=54273>

10. Деркач Т. Принуждение к автокефалии: уйти, чтоб остаться? [Електронний ресурс] / Т. Деркач // RISU. Религиозно-информационная служба Украины. – 2015. – 11 червня. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ru/index/expert_thought/authors_columns/tderkach_column/60246/23

11. Обращение Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Кирилла к местоблюстителю Киевской митрополичьей кафедры митрополиту Черновицкому и Буковинскому Онуфрию, архипастырям, пастырям и всем верным чадам Украинской Православной Церкви в связи с ситуацией на Украине, 2 марта 2014 года // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата. – 2014. 2 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3588256.html>

12. У Кирилла призвали украинцев не оказывать сопротивление // ГЛАВКОМ. – 2014. – 2 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glavcom.ua/news/189230.html>

13. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році» / Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 2015. – 684 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua/public/File/2015_book/POSLANNYA-2015_giper_new.pdf

14. Известные российские священники обсуждают, как лучше разделить территорию Украины // Релігія в Україні. – 2014. – 4 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/25079-izvestnye-rossijskie-svyashhenniki-obsuzhdayut-kak-luchshe-razdelit-territoriyu-ukrainy.html

15. Святіший Патріарх Кирил: Церква завжди була запорукою миру і єдності народів Росії та України // Руська Православна Церква. Офіційний сайт Московського Патріархату. – 2014. – 14 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/ua/db/text/3606175.html>

16. Глава УПЦ КП: убийства мирных жителей Донбасса не нарушают божью заповедь // ВЕСТИ.RU. – 2015. – 25 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vesti.ru/doc.html?id=2452727>

17. Святейший патриарх Кирилл: «Сегодня нет более важного вопроса, чем мир на Украинской земле» // Русская Православная Церковь. Офи-

циальный сайт Московского Патриархата. – 2015. – 17 лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3996170.html>

18. Молитва о прекращении междоусобныя брани на Божественной литургии по сугубой ектении чтомая // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата. – 2014. – 14 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3675026.html>

19. Святейший Патриарх Кирилл: «Обращаюсь ко всем, от кого зависит принятие решений: немедленно остановите кровопролитие» // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата. – 2014. – 17 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3675054.html>

20. РПЦ обвинила греко-католиков во вмешательстве в конфликт на Донбассе // NB. Независимое бюро новостей. – 2014. – 17 жовтня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbnews.com.ua/ru/news/134429/>

21. РПЦ работает в Украине как политическая сила – эксперт // ZN, UA. – 2015. – 4 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zn.ua/POLITICS/rpc-rabotaet-v-ukraine-kak-politicheskaya-sila-ekspert-168786_.html

22. Тышкевич И. РПЦ объявила войну Киеву, или почему Украине необходимо решить религиозный вопрос [Електронний ресурс] / И. Тышкевич // Хвиля. – 2015. – 28 травня. – Режим доступу: <http://hvylya.net/analytiks/politics/rpts-obyavila-voynu-kievu-ili-pochemu-ukraine-neobhodimo-reshit-religioznyiy-vopros.html>

23. Патриарх Кирилл заявил, что безбожие становится государственной идеологией Украины // NEWSru.com. – 2015. – 24 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsru.com/religy/24may2015/cyrillsays.html>

24. Москвичи: «войск РФ в Украине нет, но мы победим!» // YouTube. – 2014. – 30 жовтня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=qoRJgkv0x0A>

25. Друзь И.: нам придется разбираться и с остальной частью Украины [Електронний ресурс] / И. Друзь // Православие или смерть! – 2014. – 7 травня. – Режим доступу: <http://varnava-mp.livejournal.com/263867.html>

26. Політичні технології регулювання міжетнічної та міжконфесійної взаємодії у новітніх українських реаліях: аналітична доповідь / За ред. д. політ. н. С. Ю. Римаренка. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. – 188 с.

27. Заява Департаменту у справах релігії та національностей Міністерства культури України // Міністерство культури України: офіційний веб-сайт. – 2014. – 19 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/362587>

28. Президент обговорив актуальні питання з членами Всеукраїнської Ради Церков // Релігія в Україні. – 2015. – 18 лютого [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/news/vazhливо/28340-prezident-obgovoriv-aktualni-pitannya-z-chlenami-vseukrayinskoji-radi-cerkov.html>

29. Коли бог стає зброєю: переслідування за релігійними переконаннями в ході воєнного конфлікту на Сході України. Квітень 2015 / Звіт підготовано Центром Громадянських Свобод та Міжнародним партнерством за права людини у рамках платформи «Громадянська солідарність» / Розробка, редагування та координація: ЦГС: О. Новікова, М. Томак; МППЛ: С. Валько, В. Купер. – Київ–Брюссель: Центр Громадянських Свобод, Civic Solidarity, International Partnership for Human Rights, 2015. – 22 с.

30. Заява Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій у зв'язку з рішенням Ради Федерації Федерального зібрання Російської Федерації від 1 березня 2014 року // Інститут релігійної свободи. – 2014. – 2 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?Itemid=78&catid=50:zv&id=1369:1&lang=uk&option=com_content&view=article

31. Заява Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета з приводу ескалації насильства в Україні // Українська Православна Церква Київський Патріархат. Офіційний веб-сайт. – 2014. – 3 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cerkva.info/uk/patrproslannia/4798-zajava-pro-nasylstvo.html>

32. Заява Священного Синоду з приводу діяльності контрольованих і захопчених з Росії терористичних та сепаратистських сил // Українська Православна Церква Київський Патріархат. Офіційний сайт. – 2014. – 15 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cerkva.info/uk/news/patriarkh/4852-synod-documenty.html>

33. Секретарь главы УПЦ предвидит ее отделение от Московского патриархата // Интерфакс. – 2014. – 2 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=55492>

34. Призываю говорить правду! // Українська Православна Церква Київський Патріархат. – 2014. – 18 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cerkva.info/uk/patrproslannia/5033-govorite-pravdu.html>

35. Патриарх Филарет призвал Константинополь дать оценку лжи главы РПЦ Кирилла об Украине // РБК–Україна. – 2014. – 1 вересня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/rus/news/patriarh-filaret-prizval-konstantinopol-dat-otsenku-lzhi-01092014201400>

36. Мельников А. «Униаты и примкнувшие к ним раскольники...» [Електронний ресурс] / А. Мельников, А. Хливный // RISU. Религиозно-информационная служба Украины. – 2014. – 22 серпня. – Режим доступу: http://theology.in.ua/article_print.php?id=57436&name=society_digest&_lang=ru&

37. Офіційна заява з приводу заклику Патріарха Кирила до Предстоятелів помісних Православних Церков // Інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви. – 2014. – 15 серпня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.ugcc.ua/news/of%D1%96ts%D1%96yua_

zayava_z_privodu_zakliku_patr%D1%96arha_kirila_do_predstoyatel%D1%96v_pom%D1%96snih_pravoslavnih_tserkov_p%D1%96dnesti_sv%D1%96y_golos_na_zahist_pravoslavnih_hristiyan_sh%D1%96dnoi_ukraini_71273.html

38. Письмо Патриарха Киевского Филарета Вселенскому Патриарху Варфоломею // Украинская Православная Церковь Киевский Патриархат. Официальный веб-сайт. – 2014. – 24 серпня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cerkva.info/ru/patrposlania/5375-lyst-patr-bartholomew.html>

39. Митрохин Н. Церковный неприход [Електронний ресурс] / Н. Митрохин // Грани.ру. – 2014. – 19 березня. – Режим доступу: <http://grani.ru/opinion/mitrokhin/m.226918.html>

40. Чи вважаєте Ви необхідним створення Єдиної помісної української церкви? (динаміка, 2002–2007). Соціологічне опитування // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=445

41. Більшість населення України відносить себе переважно до Православної церкви Київського патріархату – загальнонаціональне опитування // Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/polls/2015a/bilshist-naselennja-ukraini-vidnosit-sebe-perevazhno-do-pravoslavnoi-cerkvi-kiiivskogo-patriarhatu.htm>